

Балинська О.М.

ORCID: 0000-0002-0168-143X

Балинський І.О.

ORCID: 0009-0008-4024-644X

Долинська М.С.

ORCID: 0000-0003-0352-5470

ЕТНОНАЦІОНАЛЬНА ПОЛІТИКА ДЕРЖАВИ ЯК ЧИННИК ГАРАНТУВАННЯ ПРАВА ГРОМАДЯН НА БЕЗПЕКУ

УДК 323.1:342.72/.73](477)

Вступ. У сучасному світі практично немає етнічно чи національно однорідних держав. Здебільшого населення сучасних країн – це представники багатьох етносів і націй. При цьому далеко не всім урядам вдається налагодити мирне, злагоджене, а головне безпечне співіснування представників різних етносів у межах однієї держави.

На ґрунті особистої національної нетерпимості можуть виникати проблеми загальнодержавного рівня. Тому органи влади повинні всіляко сприяти, насамперед, нормативному врегулюванню етнонаціонального розвитку держави, намагатися випрацювати і впроваджувати оптимальні моделі міжнаціонального порозуміння, запобігати й унеможливити конфліктогенні ситуації, зумовлені міжетнічними тертями, забезпечуючи при цьому право кожного громадянина на безпеку в контексті самореалізації та прояву ідентичності (зокрема й національної).

До певної міри саме російський імперський етнонаціоналізм став однією з причин широкомасштабного вторгнення Росії на етнічно українські землі. Тому наразі для нашої держави надзвичайно актуальною є розробка нової концепції етнонаціональної політики, яка була би здатною налагодити загальну національну безпеку й гарантувати право на безпеку кожного громадянина України.

Мета цієї розвідки – продемонструвати залежність безпечного середовища соціуму від етнонаціональної політики держави, яка своєю чергою зумовлює засоби гарантування права громадян на особисту безпеку.

Стан дослідження. Ця проблема, на жаль, супроводжує Україну практично впродовж усього історичного існування її державності. Вивченням проблем етнонаціональної політики займалися чимало українських дослідників. Найбільш повним актуальним дослідженням у цій сфері є колективна монографія «Етнополітика в Україні в умовах сучасних суспільно-політичних змін: реальний стан, виклики, перспективи» [2], де зібрано й узагальнено досвід європейських країн у сфері етнопотітики та спроектовано можливості його використання в українських реаліях. Серед авторів цієї монографічної розвідки – В. Єленський (описав європейський культурний протекціоналізм, мультикультуралізм, сек'юритизацію релігії та захист прав національних меншин), Ю. Поліщук (розкрив сучасний науковий дискурс етнополітики в Україні), М. Рябчук (продемонстрував громадянську ідентичність як чинник суспільно-політичної консолідації в умовах війни), В. Кулик (виклав трансформацію багатоетнічності у незалежній Україні), О. Малиновська (виокремила міграційну політику в контексті взаємозв'язку та взаємовпливу з етнополітикою), В. Войналович (розкрив проблеми формування моделі взаємин держави, суспільства і церкви в умовах російської агресії), С. Набок (ввела в цей контекст політику пам'яті в умовах інформаційної війни). Загалом українські дослідники дуже активно вивчають етнополітичні питання крізь призму російсько-української війни та синтезують сутнісні характеристики безпекових заходів, яких мають вжити органи державної влади, місцевого самоврядування та зрештою всі інституції громадянського суспільства для моделювання та адекватної реалізації вітчизняної етнонаціональної політики з домінуванням у ній безпекового чинника для всього українського народу. Однак проблема гарантування права на особисту безпеку в цьому контексті детально не розглядалася.

Виклад основних положень. Як вважають дослідниці-одеситки О. Філіпова і Т. Філіпова, «до проголошення

незалежності Україна була позбавлена змоги здійснювати власну етнонаціональну політику. Адміністративно-командна система, що склалася в колишньому СРСР, ігнорувала потреби національного розвитку. Форсовано здійснювалася політика «злиття націй», відриву етносу від історичних коренів, створення штучної спільності «радянський народ». Демографічна, економічна та соціальна політика тоталітарного режиму в низці регіонів суттєво змінювала співвідношення корінного і прийшлого населення шляхом міграції. Усе це прирікало народи й етнічні групи на втрату національної самобутності, а національні меншини – на асиміляцію. На межі винищення опинились їх мови, культури, традиції та звичаї. Майже три з половиною століття колоніального статусу України визначили в ній цілу низку особливостей етнонаціонального питання, вирішення якого є предметом сучасної державної національної політики» [14, с. 310]. На цьому тлі нівелювалися не тільки права на вільний розвиток етнічної, культурної, мовної та релігійної самобутності всіх корінних народів і національних меншин (ст. 11 Конституції України), а й на особисту безпеку (національна приналежність могла спричинити цькування, дискримінацію, навіть ув'язнення чи фізичне знищення). Адже «культура міжетнічного спілкування не може не враховувати процесів етнізації особистості, тобто етнічної соціологізації, засвоєння та набуття людиною необхідних якостей, що відображають суспільно-історичний досвід, традиції того етносу, до якого вона належить. Тому в суспільстві мають бути створені відповідні механізми, через які представник кожного етносу відтворює себе, свою самобутню духовну культуру, характер та психологію в низці поколінь [14, с. 312].

Про проблему неузгодженості офіційної етнонаціональної політики в Україні та можливості безпечно демонструвати свою національну приналежність писали чимало дослідників на межі 20-21 століть. Серед них, до прикладу, П.І. Надолішний, чий науковий пошук присвячений державному управлінню етнонаціональною сферою та розбудові нової системи урядування в Україні [9] і Ю.О. Куц, який також вивчав управлінські аспекти етнополітичних процесів в Україні на початку двотисячних [7].

Аналізуючи історичні джерела, вчені здебільшого сходяться в тому, що становлення етнонаціональної політики України пов'язане з виникненням «можливості втілення в життя ідей самостійного етнополітичного розвитку України, що з'явилися в 1917 році [13], оскільки саме відтоді почала формуватися політика Української держави у сфері регулювання міжнаціональних відносин» [6, с. 32].

Майже двадцять років тому О. Кривицька, вивчаючи конфліктний вимір етнонаціонального розвитку України, прогнозувала таку ситуацію: «практика свідчить, що нове тисячоліття характеризуватиметься зростанням міжетнічних конфліктів, які вибухатимуть в усьому геополітичному просторі – незалежно від системи суспільно-політичних відносин. Тому наймасштабніші конфлікти відбуватимуться не між соціальними класами, а між народами різної культурної ідентифікації» [5, с. 24].

На початку XXI століття, за результатами всеукраїнського перепису населення (2001), Україна вкотре зіткнулася з етнонаціональним парадоксом: титульна нація українців була ущемлена практично за всіма напрямками. Дослідники того часу наголошували, що «кількісно найбільший етнос – українці – мають дискримінований статус рідної мови; асиміляційну загрозу становить не етнічна більшість, а етнічна меншість – росіяни (йдеться про асиміляцію в російську культуру); зосередженість основних продуктивних сил України в регіонах, де домінує культура (мова) національної меншини; суспільно-політична розчленованість держави має виразний регіональний вимір» [5, с. 26].

Колектив київських науковців В. Ребало, М. Осушний та О. Майборода до змісту міжетнічного спілкування, крім законодавчих і традиційних норм взаємовідносин, відносять «соціально орієнтовану на принципи демократизму поведінкову характеристику особи в умовах міжетнічного спілкування, а також характер і стиль поведінки, що відповідають цим вимогам» [10, с. 109]. Тож і вони вбачають взаємозв'язок міжетнічних відносин з поведінкою окремого соціального суб'єкта.

Спостерігаючи тривалу неспроможність українського уряду вирішити (а можливо, й нехтування) проблеми етнонаціонально-

го характеру, науковці водночас засвідчували такі ж проблеми регулювання етнонаціонального розвитку в багатьох цивілізованих країнах. Тож вони практично в унісон наголошували на необхідності вироблення оптимальних моделей міжетнічного порозуміння та законодавчого врегулювання суспільних відносин у цій сфері для запобігання (а не подолання) ймовірним конфліктогенним ситуаціям. З огляду на аналіз світового досвіду вирішення етнічних проблем, найбільш придатним для запозичення в Україні вважається державна політика США, Канади, Бельгії. Їхній досвід може бути корисним для нашої країни у двох контекстах: по-перше, для формування національної концепції та державної програми розвитку поліетнічного суспільства, що потребує відповідного політико-правового поля (законодавчої основи); по-друге, для вироблення конкретної практики вирішення тих чи інших (одиночних і масових) конфліктів у конкретних історичних умовах [див., наприклад: 3, с. 15].

Ігнорування прогалин в етнонаціональній політиці може призвести до прихованої, а далі й відвертої дискримінації в суспільстві представників окремих етносів, що зрештою розбалансиує весь соціум і руйнує довіру між етно-соціальними групами, а отже, дає підґрунтя для виникнення конфліктів, сутичок, зіткнень, ворожнечі та інших синонімічно аналогічних проявів нетерпимості. Для вирішення (а оптимально – уникнення) такої ситуації потрібен комплекс взаємоузгоджених заходів та управлінських інструментів, які В. Євтух згрупував на декількох рівнях [див.: 3, с. 26-30]. Передусім необхідним є дієвий механізм реалізації прав громадян на безпечну життєдіяльність, і почати тут треба із законодавчого визначення цілої низки понять (скажімо таких як, «національна меншина», «етнічна меншина», «дискримінований народ», «корінний народ», «титульна нація» та ін.) і критеріїв їх правової оцінки. Далі – треба врахувати кризовий стан соціально-економічного забезпечення населення: появу нових для України соціально незахищених категорій – вимушено переміщених, біженців, а також нестабільний економічний розвиток певних регіонів країни та багато іншого. Наступний момент – гуманітарний чинник, що полягає у необхідності надати якісну

освіту і професійну підготовку, забезпечити адекватне культурне та релігійне життя з одночасним дотриманням державних вимог і стандартів щодо мови офіційного спілкування, вшанування національних символів і героїв тощо. Ще один аспект, який важливий у цьому контексті, – це громадська та політична сфера, що передбачає можливість і доцільність створення на етнічній основі громадських організацій, рухів, об'єднань, партій з умовою демонстрації високої політичної культури громадян. І, безперечно, не можна нехтувати індивідуальний (чи радше міжособистісний) рівень проблеми етнонаціональних відносин, який стосується проявів ксенофобії, антагонізму, дискримінації.

Звичайно, етнонаціональна складова загальної політики держави стосується суспільних відносин етнічних груп, але водночас у цьому контексті можна говорити про врегулювання міжособистісних етнічних питань. Адже йдеться про забезпечення гармонійного розвитку нації як такої, а також національних меншин і етнічних груп у її межах. Кожна цивілізована держава, вважаючи себе національно визначеною, забезпечує захист прав і законних інтересів усіх громадян незалежно від національної належності шляхом законодавчого закріплення загальнодержавної атмосфери міжетнічної толерантності та загальнонаціональної єдності в країні. Кожний громадянин має бути впевненим у тому, що його право на безпеку не може бути обмеженим через будь-які його етнокультурні потреби (звичайно, якщо вони не суперечать державному ладу та не загрожують безпеці інших).

Державна політика має формуватися з урахуванням того, що першим і головним об'єктом національної безпеки держави є людина і громадянин, їх конституційні права і свободи та життєво важливі законні інтереси, що, зокрема, відображають духовні, культурні, історичні цінності. При цьому варто враховувати, що зі зміною соціально-політичних відносин, рівня економічного розвитку та інших попередньо згадуваних чинників можуть виникати нові аспекти етнонаціональної картини суспільства і держави.

Як вважає І.С. Монолатій, етнонаціональні проблеми сучасного світу мають бути предметом вивчення у структурі програм професійної підготовки, зокрема для формування відповідних

компетентностей в особи з якісною освітою. Адже етнонаціональні процеси, що відбуваються у сучасному світі дедалі більше викликають занепокоєння і потребу серйозного перегляду наявних концепцій етнонаціональної політики, парадигм міжетнічної взаємодії та міжконфесійної комунікації у країнах, для яких характерна відсутність стабільної функціонуючої системи взаємодії органів державної влади, громадських організацій та інституцій етнічних спільнот, до яких, на жаль, належить також Україна [8, с. 5].

Цілком можливо, що в умовах тотальної глобалізації, а також такої бажаної для більшості українців євроінтеграції етнонаціональна політика України дещо модифікується. Мабуть, етнонаціональна політика набуде ознак глокалізації, що враховуватиме позицію глобального (світового) світогляду щодо етнонаціональних проблем на локальному (державному) рівні; а також спровокує так звану детериторизацію ідентичності українців (особливо з огляду на їх масове переселення за кордон під час активної фази російсько-української війни). А можливо, навпаки, у відповідь на глобалізацію в українців активізується процес етнізації як прояв зростання національної свідомості та етнополітична мобілізація (за теорією К. Дойча [1]) як демонстрація національного самовизначення, соціально-економічної модернізації та політичної демократії в країні.

Крім цього, прагматичний аналіз феномену етнонаціональної політики дає підстави говорити про можливість і зворотного боку проблеми: йдеться про прояви сепаратизму та міжетнічного протистояння на ґрунті обмеження громадянських прав національних меншин (згадаймо «проблеми» російськомовного населення у країнах Балтії, «реісламізацію» третього покоління мусульманських мігрантів у європейському соціокультурному просторі, «підводні течії» мультикультуралізму та «національні фронти» ультраправих радикалів-європейців, «кристалізацію» арабо-ізраїльського протистояння, етноконфесійні конфлікти й прояви геноциду в Азії та Африці та багато іншого [див.: 4; 11; 12]).

Висновки. Отже, етнонаціональна політика держави має передбачати взаємоузгодженість цілої низки концепцій і теорій,

зокрема – етнічної та культурної гетерогенності, мультикультурної держави, акультурації, «етніцистської позиції» та інших. При цьому одним із основних критеріїв оцінки якості такої політики має бути рівень гарантованості права громадянам на особисту безпеку в поєднанні з можливістю на вільний розвиток етнічної, культурної, мовної та релігійної самобутності, тобто самореалізації та самоідентифікації. А в умовах стрімкого розвитку глобалізації сучасного світу цей аспект обов'язково має супроводжуватися адаптацією вітчизняного правового поля до існуючих взірців міжнародної системи захисту прав етнічних і релігійних меншин з урахуванням національних правових, соціально-економічних, громадсько-політичних і гуманітарних чинників.

1. *Deutsch Karl W. Special section in the Czech Sociological Review [Архівовано 21 травня 2016 у Wayback Machine.] Articles on K.W. Deutsch by Miroslav Hroch, Andrei S. Markovits, Dieter Senghaas, Charles L. Taylor and Peter J. Katzenstein in the Czech Sociological Review 6 / 2012 on the occasion of the centenary of his birth.*
2. *Етнополітика в Україні в умовах сучасних суспільно-політичних змін: реальний стан, виклики, перспективи : монографія / автор. кол.: Войналович В. А. (керівник, наук. ред.), Єленський В. Є., Кулик В. М., Малиновська О. А., Набок С. В., Поліщук Ю. М., Рябчук М. Ю. Київ : ІПіЕнД ім. І. Ф. Кураса НАН України. 2023. 424 с.*
3. *Євтух В. Концептуальні засади вирішення етнонаціональних проблем. Політичний менеджмент. 2007. № 4. С. 14-30.*
4. *Козицький А. Геноцид та політика масового винищення цивільного населення у ХХ столітті. Львів: Літопис, 2012. 608 с.*
5. *Кривицька О. Конфліктний вимір етнонаціонального розвитку України. Політичний менеджмент. № 2. 2005. С. 24-37; № 3. С. 42-62.*
6. *Крюков О. Етнополітичні процеси і конфлікти в сучасній Україні: Харків, 2020. 80 с.*
7. *Куц Ю.О. Етнополітичні державотворчі процеси в сучасній Україні (управлінський аспект): монографія. Харків: Вид-во ХарРІ УАДУ «Магістр», 2002. 204 с.*
8. *Монолатій І. С. Етнонаціональні проблеми сучасного світу. Івано-Франківськ, 2016. 32 с.*
9. *Надолішній П.І. Розбудова нової системи врядування в Україні: Етнонаціональний аспект (теоретико-методологічний аналіз): монографія. Київ; Одеса: Вид-во УАДУ; Астропринт, 1999. 304 с.*

10. Ребкало В., Осушиний М., Майборода О. *Етнонаціональні процеси в сучасній Україні: досвід, проблеми, перспективи*. Київ: Вид-во УАДУ, 2001. 116 с.
11. Сміт Е. *Нації та націоналізм у глобальну епоху* / Пер. з англ. М. Климчука і Т. Цимбала; 2-ге вид. Київ: НікаЦентр, 2009. 320 с.
12. Сміт Е. *Націоналізм: Теорія, ідеологія, історія* / Пер. з англ. Р. Феценка. Київ: «К.І.С.», 2004. 170 с.
13. Устименко В. *Міжетнічні конфлікти та протиріччя в Україні (1917–1920 рр.)*. Проблеми вивчення історії Української революції 1917-1921 років. Київ: Інститут історії України НАН України, 2011. Вип. 6. С. 145-186.
14. Філіпова О.І., Філіпова Т.В. *Історичні особливості міжетнічних відносин в Україні*. Наукові записки Міжнародного гуманітарного університету: (збірник). Одеса: Гельветика, 2019. Вип. 38. С. 310-313.

Балинська О.М., Балинський І.О., Долинська М.С. Етнонаціональна політика держави як чинник гарантування права громадян на безпеку

У статті акцентується на тій функції органів влади, яка полягає у всебічному сприянні нормативному врегулюванню етнонаціонального розвитку держави, розробленні та впровадженні оптимальних моделей міжнаціонального порозуміння, запобіганні й унеможливленні конфліктогенних ситуацій, що зумовлені міжетнічними тертями, а також забезпеченні при цьому права кожного громадянина на безпеку в контексті самореалізації та прояву ідентичності (зокрема й національної). Зокрема, ця розвідка демонструє залежність безпекового середовища соціуму від етнонаціональної політики держави, яка, своєю чергою, зумовлює засоби гарантування права громадян на особисту безпеку.

Автори резюмують, що етнонаціональна політика держави має передбачати взаємозгодженість цілої низки концепцій і теорій, зокрема – етнічної та культурної гетерогенності, мультикультурної держави, акультурації, «етніцистської позиції» та інших. При цьому одним із основних критеріїв оцінки якості такої політики має бути рівень гарантованості права громадянам на особисту безпеку в поєднанні з можливістю на вільний розвиток етнічної, культурної, мовної та релігійної самобутності, тобто самореалізації та самоідентифікації. А в умовах стрімкого розвитку глобалізації сучасного світу цей аспект обов'язково має супроводжуватися формуванням міжнародної системи захисту прав етнічних і релігійних меншин з урахуванням правових, соціально-економічних, громадсько-політичних і гуманітарних чинників.

Ключові слова: етнонаціональна політика, право на безпеку, національна безпека, глобалізація, євроінтеграція.

Balynska O.M., Balynskiy I.O., Dolynska M.S. State ethno-national policy as a factor in guaranteeing the right of citizens to security

The article focuses on the function of the authorities which is supposed to comprehensively promote the normative regulation of the ethno-national development

of the state, develop and implement optimal models of interethnic understanding, prevent and eliminate conflict situations caused by interethnic frictions, and at the same time ensure the right of every citizen to security in the context of self-realisation and manifestation of identity (including national identity). In particular, this study demonstrates the dependence of the security environment of society on the ethno-national policy of the state, which, in turn, determines the means of guaranteeing the right of citizens to personal security.

The authors summaries that the ethno-national policy of the state should provide for the coherence of a number of concepts and theories, including ethnic and cultural heterogeneity, multicultural state, acculturation, «ethnicist position» and others. At the same time, one of the main criteria for assessing the quality of such a policy should be the level of guarantee of the right to personal security for citizens, combined with the possibility of free development of ethnic, cultural, linguistic and religious identity, i.e. self-realisation and self-identification. And in the context of the rapid development of globalization of the modern world, this aspect must necessarily be accompanied by the formation of an international system for the protection of the rights of ethnic and religious minorities, taking into account legal, socio-economic, socio-political and humanitarian factors.

Keywords: ethno-national policy, right to security, national security, globalization, European integration.